

CXLIX.

INTELEM A LELEKHEZ

(Schwing dich auf, mein Täubelein, behende)

*Kis galambom, röppenj föl, sietre,
És repülj el végső menhelyedre.
Föld zajából menekülj ki végre,
Oda, ahol vár az égi béke!*

*Szövetséges párodat kívánod?
Zürzavarban meg sosem találod.
Véle akarsz boldogan tanyázni?
Teremtetlen térségekre szállj ki!*

*Öldökölj meg minden hiú vágyat,
Mely bilincssel fogva tartja szárnyad.
Tartsd szabadon s igaz áhítatban
Szived, elméd, erőd szakadatlan!*

*Szállj magasba angyal-lendülettel,
minden földi dolgotat feledd el.
Egy Uradban teljék csak a kedved,
Ki örökre vigasztal s legeltet.*

*Szépségedet a Király kívánja,
Néked szól az arca ragyogása.
Csókolni fog égi Vőlegényed,
S Benne léssen nagy gyönyörűséged.*

*Röppenj föl hát, lelkem, kis galambom,
Szűk barlangod tovább ne marasszon.
Szállj Uradhoz benső érzülettel,
És örök nagy szerelmét fogadd el!*

SZÉNÁSI SÁNDOR fordítása

FILA BÉLA

HENRI BERGSON ÉS A KERESZTÉNY MISZTIKA

1932-ben jelent meg Bergson (1859—1941) utolsó nagy műve *Az erkölcs és a vallás két forrása* címen. Ebben az erkölcsöt és a vallást mint „a legforróbb és a legmaibb problémákat” (1) veszi szemügyre, hiszen ezek az élet, a lelki világ „mindannyiunkat gyötrő kérdései”, (2) és egyben a legmélyebb bölcséleti kérdések. Bergson eredeti szándéka ma is igen aktuális, ő „csak a lehetőségeket világosítja meg, s figyelmeztet az erőkre — forrongó vagy rejtett erőinkre, melyekkel számolnunk kell s melyekre talán számítanunk lehet”. (3)

Bergson tudományos-bölcséleti alapossgal megvizsgálja és értelmezi az emberi erkölcsöt és a vallást. Kutatja természetüket, különböző megjelenési formájukat, az egyéni és társadalmi élettel összefonódó kapcsolatokat, egészséges és eltorzult irányait; ellentétes és egymást kiegészítő törekvéseiket. A tudományos alapról elinduló tárgyalás erkölcs- és vallásbölcsleletté mélyül. Mind az erkölcsnél, mind a vallásnál észreveszi azt, hogy kiemelkedő jelentősége van az egyéniségnek, a személyes lendületnek és inspirációnak, a nagy egyéniségek szuggesztív hatásának. A vallás mélyebb és igazabb megnyilvánulási formáinál

fedezi föl a prófétákat és a keresztény misztikusokat. Ha a vallás nem csupán önző egyéni és praktikus érdekeket szolgál ki, hanem eljutunk végső gyökeréhez, az istenélményhez, akkor itt fedezzük föl a misztikus élményt, amely Bergson figyelmét lenyűgözte. Természetesen ő nem a hivatalos egyházi álláspontot képviseli és nem is abból indul ki. Tudományos kutató módszerrel és elmélyedő bölcséleti értelmezéssel kezeli a misztikát, a nagy misztikusok személyét és műveit. Különösen kiemeli a misztikusok tevékeny életét, erőteljes hatásukat. A misztikusokat élettől duzzadó, tevékeny embereknek látja, akiknek sikerült az élettől forrásig, a teremtő szeretetig, Istenhez eljutniok. Bergson látta korának forrongását és gyötrelmeit, a zsákutcába jutott emberiség vergődését, és élete vége felé az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a misztikusoktól függ szellemi megújulásunk és a világ végső jövője.

De hogyan is jutott el Bergson ezekig a végső gyökerekig? Milyen módon tette meg ezt az utat? Ha végigfutunk életművén, akkor azonnal láthatjuk, hogy egész gondolkodó tevékenysége egyenesen és szervesen ebbe az irányba tartott. A nagy bölcselők első és legeredetibb jellemzője, hogy hogyan találják meg a kapcsolatot a valósággal és hogyan fejezik ezt ki. Más szóval milyen a valóság-élményük, mit és hogyan vesznek észre a valóságból, és aztán milyen módon fogalmazzák ezt meg, azaz mit neveznek igazságnak. Bergson alapvető feladatnak tűzte maga elé, hogy a valóságot, az életet eredetiségében, közvetlen adottságában, élményszerűen ragadja meg. Nagy központi élménye a változás, az áramló és mégis mindig meglevő idő, a folytonosan valami felé tartó mozgás, a belső élet gazdagsága és elevensége és egységre törekvése volt. A létezők szüntelen változnak és mégis megmaradnak önmagukkal azonosnak. A minőségek változnak és szüntelen egymásba hatolnak, egységekbe rendeződnek és folytonosan egymást felülműlják. Ezt az élményt nevezte el Bergson tartamnak.

A valóság-élmény ismereti, igazság-oldalát az intuíció jelentette. Mi is az intuíció? A valóságot a tudományos ismeréssel és módszerekkel csupán relatíve, azaz valamihez viszonyítva ismerjük meg, mindig viszonyítjuk valamihez; a módszerhez, az eddig elért eredményekhez, valamilyen rendszerhez, a dolgokat funkcionálisan vesszük, működésükben és egymásra hatásukban. Így csak körbe járjuk és kívülről ismerjük meg a dolgokat. Az intuíció Bergson szerint azt ígéri, hogy a dolgokba behatolhatunk, belülről láthatjuk őket, élethetjük létüket, közvetlen tudattal fogjuk föl lényegüket szellemi rokonság, szimpátia révén. Ez szerinte a valóság abszolút ismerete: a valóságos dolgok önmagában vett létének és lényegének közvetlen átélése, bensőséges élményszerű ismerete. Valahogy úgy, mint mikor egy várost nemcsak fényképről vagy térképről ismernek meg, hanem közvetlen tapasztalattal és élménnyel. Az igazságra beállított emberi szellem az intuíció bensőséges lendületével egyszerűen és közvetlenül kísérlete meg a valóság megélését és megértését; amely benne is van, kívül is, meg fölötte is.

Bergson ezzel a fentebb vázolt beállítottságával négy alapvető fölfedezést tett. Ezek mindegyike tulajdonképp a bölcséleti gondolkodás közkinccse volt, csak a XIX. század pozitívizmusa elhalványította vagy kiszorította a tudományos életből. A fölfedezések nyomán átfogó metafizikai értelmezés újjászületéséről is szó lehetett.

Az első alapvető igazság: az embernek sajátos benső élete van, melynek központi ereje a szabadság (Idő és szabadság, 1889). Az asszociációs lélektan karmaiból kiszabadulva benső énlünk valósága tárult föl; a tudatban közvetlenül átélt élmények és a szabadság. A szabad döntésben és cselekvésben kifejeződik az, ami igazán vagyunk.

A második alapvető fölfedezés: a tiszta emlékezettel rendelkező lélek szellemi természetű (Anyag és emlékezet, 1897). Az emberi agy szerepét tisztázza, a test és lélek viszonyát határozza meg, — pontosabban: mi az értelme az anyagságnak a szellem életében és kibontakozásában és mire képes az emberi szellem.

A harmadik fölfedezés: az élet és a fejlődés jelentését a teremtés titka fejti meg (Teremtő fejlődés, 1907). Bergson az emberi életet és általában az életet szeretné teljes egészében és mélységében föltárni. Ekkor merül föl az átfogó kérdés; mi az élet és a fejlődés jelentése? Ennek megfajtására vállalkozott a fejlődéselmélet. De sajnos belekerült a mechanizmus és a finalizmus útvesztőjébe. Az általános fejlődés ténye Bergson szerint arra mutat, hogy az élet valamilyen szellemi erőnek mérhetetlen erőfeszítése, hogy az anyagból olyant alkosson, ami már nem anyagi. Itt a mélyben kitapinthatóvá vált az életlendület, az élettő

lendület, mely teremtő erejű ősforrás. Az anyaggal való küzdelemben a szellemi természetű életlendület különböző ágakra bomlott, néha zsákutcába is jutott. Az egyik főág az ösztön, a másik az értelem világa. Az emberben az intuíciónál az élet fejlődése szellemivé és szabadbá lett, és képes átfogni a fejlődés egész távlatát. A végső forrásnál, a gyökérnél kiderült, hogy az életlendület teremtő energia, mely abszolút, isteni eredetű erő. A létezők ölen a lét kinyilvánul, mert azok létezésükkel a teremtő isteni fényt sugározzák ki magukból.

Az utolsó és mindent egybefogó felfedezés: Isten a mindent teremtő szeretet (Az erkölcs és a vallás két forrása, 1932). A teremtő fejlődés végső kérdése; honnan jön az életlendület és hová tart? A monizmus és a panteizmus szirtjei között kellett az értelmezésnek a végső biztos révbe eljutnia. Bergson a fejlődés tanulmányozásából jut el a teremtés eszméjéhez, de még hátra volt a legnehezebb kérdés és rejtély megfejtése; a teremtés személyes-e? Bergson itt egy különös, de határozott fényforrás igazította el: a misztikusok. Rájött, hogy a misztikus élmény „az élet primitív lendületébe való visszatalálás”. (4) A misztikusok a teremtés szellemét átélve kerültek közvetlen kapcsolatba a személyes Istennel, mint lendületük végső forrásával. A végső valóság így Isten teremtő szeretete. „A teremtés az anyaggal küzködő, komplikált, ezerféleképp összeszövődött folyamat, de forrása egyetlen, egyszerű teremtő lendület, mely maga az Isten s melynek lényegét a misztikus megismerés nem tudja jobb szóval megközelíteni, mint evvel: szeretet.” (5) A megközelíthetetlen mélységből, az őslendület forrásától csak a misztikusok hoznak számunkra érthető üzenetet. Szeretetteljes egyesülésük Istennel tevékenységre serkenti az anyaggal, étellel küzködő embert. A világmindenség és az élet úgy tárul elénk a misztikus értelmezés fényében, mint a szeretet és ennek teremtő látványa. Bergson végső tanácsa: éljük bele magunkat a szeretet lendületébe és ennek erejével vigyük magunkkal az életet a végső beteljesedésig.

Jegyzet: (1) Babits M.: Könyvről könyvre. p. 131; (2) i. m. 131. o; (3) i. m. 131. o; (4) i. m. 125. o. (5) i. m. 127–128. o. — **Irodalom:** H. Bergson: Les deux sources de la morale et de la religion. Paris. Lib. F. Alcan. 1934; Babits Mihály: Könyvről könyvre. Magyar Helikon 1973; Jacques Chevalier: H. Bergson. Brescia. 1946; Jacques Maritain: La philosophie bergsonienne. Paris. 1948.

HENRI BERGSON

A KERESZTÉNY MISZTIKA*

Valójában a nagy keresztény misztikusoknál találjuk meg a teljes értelmű misztikát. Most tekintsünk el keresztény hitűktől és vegyük tekintetbe a formát a tartalom nélkül. A keresztény misztikusok többnyire felülműlják az ókori misztika mozzanatait, éppen ott, ahol érintkező vagy hasonló szempontok vannak. Sőt, nemcsak felülműlják, hanem bennük teljesen új erők törnek föl; áttörték a gátat és az élet roppant árama őket elragadta; megnövekedett vitalitásukból új energiák szabadultak föl: bátorság, rendkívüli erejű képzelet és tevékenység. Gondoljunk csak arra, hogy milyen tevékenységet fejtett ki Szent Pál, Szent Terézia, Sziénai Szent Katalin, Szent Ferenc, Jeanne d'Arc és annyian mások. Túláradó tevékenységük a kereszténység elterjesztését szolgálta. Aztán itt vannak a kivételes esetek: Jeanne d'Arc elég lenne bizonyosságul arra, hogy a forma elválasztható a tartalomtól.

Amikor a nagy misztikusok belső fejlődését megragadjuk, akkor joggal kérdezhetjük, hogyan is lehetett őket a betegekhez hasonlítani. Kétségkívül bizonytalan egyensúlyú állapotban élünk és nehéz meghatározni, hogy átlagosan mikor egészséges a lélek vagy a test. Mégis vannak jól megalapozott, egészséges értelmű

* A fordítás a szerző Les deus sources de la morale et de la religion című művéből készült. Paris. Lib. F. Alcan. 1934. p. 243–253.